

**ALOHIDA TA'LIM EHTIYOJLARI BO'LGAN
BOLALARNING IJTIMOIIY MOSLASHUVIDA OILA VA
MAXSUS PEDAGOG HAMKORLIGI**

Toshkent Kimyo Xalqaro Universiteti Namangan filiali

Pedagogika va psixologiya kafedrası o'qituvchisi

Latibjonova Ziyoda Nazirjon qizi

Maxsus pedagogika yo'nalishi 4-kurs talabasi

Marufjonova Muxlisa Davronbek qizi

Annotatsiya: *Mazkur maqolada alohida ta'lim ehtiyojlari bo'lgan bolalarning ijtimoiy moslashuv jarayonida oila va maxsus pedagog hamkorligining ahamiyati yoritilgan. Bolaning jamiyatga moslashuvi, tengdoshlari bilan muloqot qilishi, mustaqil faoliyat yuritishi va kundalik hayotda zarur bo'lgan ko'nikmalarni egallashida oilaviy muhit hamda pedagogik qo'llab-quvvatlash muhim o'rin tutadi. Maqolada alohida ta'lim ehtiyojlari bo'lgan bolalarning ijtimoiy moslashuvida uchraydigan ayrim qiyinchiliklar, ota-onalar bilan maxsus pedagog o'rtasidagi hamkorlikning mazmuni, oilaning pedagogik jarayondagi o'rni va bolani mustaqil hayotga tayyorlash masalalari ko'rib chiqilgan. Shuningdek, oila va ta'lim muassasasi o'rtasidagi izchil hamkorlikni yo'lga qo'yish orqali bolaning ijtimoiy faolligini oshirish imkoniyatlari haqida fikr yuritilgan.*

Kalit so'zlar: *alohida ta'lim ehtiyojlari, maxsus pedagogika, ijtimoiy moslashuv, oila, ota-ona, maxsus pedagog, hamkorlik, muloqot, mustaqillik, ijtimoiy rivojlanish.*

Kirish

Insonning jamiyatda o'z o'rnini topishi, atrofidagi insonlar bilan muloqot qilishi va turli ijtimoiy vaziyatlarda o'zini tutishi uning hayotidagi

muhim jarayonlardan biridir. Bola ham dastlab oilada, keyinchalik ta'lim muassasasi va boshqa ijtimoiy muhitlarda turli munosabatlarga kirishadi. Shu jarayonda u muloqot qilish, o'z fikrini ifodalash, boshqalarning fikrini tinglash, o'z xatti-harakatlarini boshqarish va mustaqil faoliyat yuritish kabi ko'nikmalarni egallab boradi.

Alohida ta'lim ehtiyojlari bo'lgan bolalarda ijtimoiy moslashuv jarayoni ayrim hollarda o'ziga xos kechishi mumkin. Bolaning rivojlanish xususiyatlariga qarab muloqot qilish, yangi muhitga moslashish, tengdoshlari bilan munosabat o'rnatish yoki mustaqil faoliyat yuritishda qo'shimcha yordamga ehtiyoj paydo bo'lishi mumkin. Shu sababli bunday bolalarni ijtimoiy hayotga tayyorlashda faqat ta'lim muassasasining emas, balki oilaning ham ishtiroki muhim hisoblanadi.

Alohida ta'lim ehtiyojlari bo'lgan bolaning ijtimoiy moslashuvida oila birinchi va eng muhim ijtimoiy muhit hisoblanadi. Bola dastlabki muloqot tajribasini, o'ziga bo'lgan munosabatni, atrofdagilar bilan munosabatda bo'lishning dastlabki ko'nikmalarini oilada shakllantiradi. Shuning uchun otanonaning bolaga munosabati va uning imkoniyatlarini to'g'ri baholashi keyingi rivojlanish jarayoniga katta ta'sir ko'rsatadi.

Ijtimoiy moslashuv tushunchasi va uning mazmuni

Ijtimoiy moslashuv insonning jamiyatdagi mavjud munosabatlar, talablar va sharoitlarga moslashish jarayonidir. Bola uchun ijtimoiy moslashuv oila a'zolari, tengdoshlari, pedagoglar va boshqa insonlar bilan munosabat o'rnatish orqali shakllanadi. Bu jarayon davomida bola jamiyatda qabul qilingan xulq-atvor qoidalarini o'rganadi, turli vaziyatlarda o'zini tutish usullarini egallaydi va asta-sekin mustaqil faoliyatga tayyorlanadi.

Alohida ta'lim ehtiyojlari bo'lgan bolalar uchun ijtimoiy moslashuv nafaqat atrof-muhitga moslashish, balki o'z imkoniyatlarini namoyon qilish, muloqot qilish va jamiyat hayotida faol ishtirok etish imkoniyatlarini yaratishni

ham anglatadi. Bunda bolaning imkoniyatlarini cheklab qo'yish emas, aksincha, uning faol ishtiroki uchun zarur sharoitlarni yaratish muhimdir.

Ijtimoiy moslashuv bir kunda shakllanadigan jarayon emas. U bolaning yoshiga, rivojlanish xususiyatlariga, oilaviy sharoitiga, ta'lim-tarbiya jarayoniga va atrofidagi insonlarning munosabatiga bog'liq holda bosqichma-bosqich rivojlanadi. Shu sababli ota-ona va pedagogning izchil hamkorligi bolaning ijtimoiy rivojlanishida muhim omil bo'lib xizmat qiladi.

Oilaning bola ijtimoiy rivojlanishidagi o'rni

Oila bolaning shaxs sifatida shakllanishida asosiy muhitlardan biridir. Bola dastlabki bilim, ko'nikma va odatlarni oilada egallaydi. Ota-onaning bola bilan muloqoti, uning fikriga munosabati, mustaqil harakat qilishiga beriladigan imkoniyat va kundalik faoliyatdagi ishtiroki bolaning rivojlanishiga bevosita ta'sir ko'rsatadi.

Alohida ta'lim ehtiyojlari bo'lgan bolalar bilan munosabatda ota-onalarning bolaning imkoniyatlarini to'g'ri baholashi ayniqsa muhimdir. Ba'zan ota-onalar farzandini ortiqcha himoya qilishga harakat qiladi va uning o'zi bajara oladigan ishlarini ham uning o'rniga bajarib qo'yadi. Bunday holat bolaning mustaqilligi shakllanishini sekinlashtirishi mumkin.

Bola imkon qadar o'ziga xizmat qilish, kiyinish, ovqatlanish, buyumlarini tartibga keltirish, oddiy topshiriqlarni bajarish va oilaviy faoliyatlarda qatnashishga o'rgatilishi kerak. Bunday ko'nikmalar bolaning keyingi hayotida mustaqil faoliyat yuritishi uchun muhim asos bo'lib xizmat qiladi.

Oilada bolaning fikrini tinglash, uning kichik yutuqlarini rag'batlantirish va mustaqil qaror qabul qilishiga imkon berish ham muhimdir. Ota-onaning ijobiy munosabati bolaning o'ziga bo'lgan ishonchini oshiradi va uni yangi faoliyatlarni bajarishga undaydi.

Maxsus pedagogning ijtimoiy moslashuvdagi vazifalari

Maxsus pedagog alohida ta'lim ehtiyojlari bo'lgan bolaning rivojlanish xususiyatlarini hisobga olgan holda ta'lim va tarbiya jarayonini tashkil etadi. Uning faoliyati faqat o'quv materialini o'rgatish bilan cheklanmaydi. Bolaning muloqot qilish, mustaqil harakat qilish va ijtimoiy muhitda o'zini tutish ko'nikmalarini rivojlantirish ham maxsus pedagog faoliyatining muhim yo'nalishlaridan biridir.

Pedagog avvalo bolaning individual imkoniyatlarini o'rganishi kerak. Uning nimalarni mustaqil bajara olishi, qaysi vaziyatlarda yordamga ehtiyoj sezishi, tengdoshlari bilan qanday munosabatga kirishishi va qaysi faoliyatlarga qiziqishi aniqlanadi. Ushbu ma'lumotlar asosida bolaning rivojlanishiga mos pedagogik yondashuv tanlanadi.

Maxsus pedagog bolani faqat o'qituvchi sifatida emas, balki uning ijtimoiy rivojlanishini qo'llab-quvvatlovchi mutaxassis sifatida ham faoliyat olib boradi. Mashg'ulotlar davomida guruhli faoliyat, juftlikda ishlash, suhbat, o'yin va amaliy topshiriqlardan foydalanish bolaning muloqot qilish ko'nikmalarini rivojlantirishga yordam beradi.

Oila va maxsus pedagog hamkorligining ahamiyati

Alohida ta'lim ehtiyojlari bo'lgan bolaning rivojlanishida oila va maxsus pedagogning hamkorligi alohida ahamiyatga ega. Chunki pedagog ta'lim muassasasidagi bolaning faoliyatini kuzatsa, ota-ona uning uy sharoitidagi xulqi va kundalik hayotini yaxshiroq biladi. Ushbu ikki tomonning ma'lumotlari birlashtirilganda bolaning rivojlanish xususiyatlari haqida kengroq tasavvur hosil qilish mumkin.

Hamkorlikning asosiy maqsadi bolaning rivojlanishi uchun yagona pedagogik yondashuvni shakllantirishdan iborat. Masalan, ta'lim muassasasida bola mustaqil ravishda ma'lum bir topshiriqni bajarishga o'rgatilayotgan bo'lsa, oilada ham unga shu faoliyatni bajarish imkoniyati berilishi kerak. Shunda bola o'rgangan ko'nikmasini turli sharoitlarda qo'llashni o'rganadi.

Pedagog ota-onaga bolaning rivojlanishidagi ijobiy o'zgarishlar, mavjud qiyinchiliklar va uy sharoitida bajarilishi mumkin bo'lgan mashqlar haqida tavsiyalar berishi mumkin. Ota-onalar esa bolaning kundalik hayotidagi kuzatuvlari haqida pedagog bilan fikr almashib boradi. Bunday hamkorlik bolaning rivojlanish jarayonini izchil kuzatib borishga imkon beradi.

Ota-onalar bilan pedagogik ishlarni tashkil etish

Ota-onalar bilan ishlashda pedagogning munosabati juda muhim. Ota-onaga faqat bolaning qiyinchiliklari haqida ma'lumot berish yetarli emas. Bola erishayotgan yutuqlar, uning ijobiy tomonlari va kelajakdagi imkoniyatlari haqida ham gapirib borish zarur.

Ota-onalar bilan suhbat, maslahat, ochiq mashg'ulotlar, individual uchrashuvlar va amaliy tavsiyalar orqali hamkorlikni kuchaytirish mumkin. Bunda beriladigan tavsiyalar bolaning real imkoniyatlariga mos bo'lishi kerak.

Ota-onalarning maxsus pedagogik bilimlarini oshirish ham muhim masalalardan biridir. Chunki bola bilan kundalik hayotda qanday muloqot qilish, qanday topshiriqlar berish, mustaqilligini qanday rivojlantirish va xatti-harakatlarini qanday qo'llab-quvvatlashni bilish ota-onaga katta yordam beradi.

Bolaning tengdoshlari bilan muloqotini rivojlantirish

Bolaning ijtimoiy moslashuvida tengdoshlari bilan muloqot qilish muhim o'rin tutadi. Tengdoshlar bilan birgalikdagi faoliyat davomida bola navbat kutish, o'z fikrini bildirish, boshqalarning fikrini tinglash, yordam berish va yordam so'rash kabi ko'nikmalarni egallaydi.

Alohida ta'lim ehtiyojlari bo'lgan bolalarni guruh faoliyatiga jalb etish orqali ularning ijtimoiy faolligini oshirish mumkin. Bunda pedagog bolaning imkoniyatini hisobga olishi va uni bajarishi qiyin bo'lgan vazifaga majburlamasligi kerak.

O'yinlar, ijodiy mashg'ulotlar, sport faoliyatlari va oddiy guruhli topshiriqlar tengdoshlar o'rtasidagi muloqotni rivojlantirish uchun qulay

sharoit yaratadi. Eng muhimi, bola o'zini guruhning to'laqonli a'zosi sifatida his qilishi va uning faoliyati boshqalar tomonidan qo'llab-quvvatlanishi kerak.

Bolani mustaqil hayotga tayyorlash

Alohida ta'lim ehtiyojlari bo'lgan bolalarni ijtimoiy moslashtirishning asosiy maqsadlaridan biri ularni imkon qadar mustaqil hayotga tayyorlashdir. Mustaqillik bolaning yoshiga va rivojlanish imkoniyatlariga mos ravishda shakllantiriladi.

Kundalik hayotda o'ziga xizmat qilish, shaxsiy buyumlarini asrash, oddiy topshiriqlarni bajarish, xavfsizlik qoidalariga rioya qilish, jamoat joylarida o'zini tutish va boshqalar bilan muloqot qilish kabi ko'nikmalarni shakllantirish muhimdir.

Bunday ko'nikmalarni rivojlantirishda oila va pedagogning hamkorligi ayniqsa zarur. Ta'lim muassasasida shakllantirilgan ko'nikmalar uyda ham mustahkamlanishi kerak. Bola bajara oladigan ishlarni uning o'rniga kattalar bajarib qo'ymasligi, balki zarur hollarda yordam berib, mustaqil bajarishiga imkon yaratishi maqsadga muvofiq.

Ijtimoiy moslashuvda uchraydigan muammolar

Alohida ta'lim ehtiyojlari bo'lgan bolalarning ijtimoiy moslashuviga ayrim omillar salbiy ta'sir ko'rsatishi mumkin. Bularga bolaning ortiqcha himoya qilinishi, uning imkoniyatlariga ishonmaslik, tengdoshlari bilan muloqotining cheklanishi, oilada yoki ta'lim muhitida bolaning fikriga yetarlicha e'tibor berilmasligi kabi holatlarni kiritish mumkin.

Bundan tashqari, bolaning imkoniyatlarini faqat uning mavjud qiyinchiliklari asosida baholash ham noto'g'ri yondashuv hisoblanadi. Har bir bolaning rivojlanish sur'ati va imkoniyatlari turlicha bo'lganligi sababli pedagog va ota-ona uning kichik yutuqlarini ham qadrlashi kerak.

Muammolarni bartaraf etishda birinchi navbatda bolaning imkoniyatlarini to'g'ri aniqlash va unga mos sharoit yaratish zarur. Oila va

pedagog o'rtasidagi doimiy muloqot esa yuzaga kelayotgan qiyinchiliklarni o'z vaqtida aniqlash va ularga mos yechim topishga yordam beradi.

Xulosa

Xulosa qilib aytganda, alohida ta'lim ehtiyojlari bo'lgan bolalarning ijtimoiy moslashuvi murakkab va bosqichma-bosqich kechadigan jarayon hisoblanadi. Bu jarayonda bolaning individual xususiyatlari, oilaviy muhiti, ta'lim sharoiti va atrofidagi insonlarning munosabati muhim ahamiyatga ega. Bolaning ijtimoiy rivojlanishida oila birlamchi muhit sifatida muhim o'rin egallasa, maxsus pedagog uning ta'lim va rivojlanish jarayonini ilmiy-pedagogik asosda tashkil etadi. Shu sababli oila va maxsus pedagog o'rtasidagi hamkorlik bolaning rivojlanishida yagona maqsadga yo'naltirilgan bo'lishi kerak. Alohida ta'lim ehtiyojlari bo'lgan bolani ortiqcha himoya qilish yoki uning imkoniyatlarini cheklash o'rniga, mustaqil faoliyat yuritishi uchun zarur sharoit yaratish muhimdir. Bolaning o'ziga xizmat qilishi, tengdoshlari bilan muloqot qilishi, topshiriqlarni mustaqil bajarishi va turli ijtimoiy vaziyatlarda o'zini tutishi uning kelajakdagi hayotiga tayyorgarlik vazifasini bajaradi. Shunday qilib, oila va maxsus pedagogning hamkorligi bolaning nafaqat ta'lim olishi, balki jamiyatda o'z o'rnini topishi, ijtimoiy munosabatlarga kirishishi va imkon qadar mustaqil hayot kechirishi uchun muhim pedagogik shartlardan biri hisoblanadi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR

1. Mo'minova L.R., Ayupova M.Yu., Nurkeldieva D., Kalbaeva X. Maxsus pedagogika. Toshkent: Noshir, 2012.
2. Ayupova M.Yu. Logopediya. Toshkent: O'zbekiston faylasuflari milliy jamiyati nashriyoti, 2011.
3. Po'latova P.M. va boshqalar. Maxsus pedagogika. Toshkent: Fan va texnologiya, 2014.

4. Po‘latxo‘jayeva M.R. Defektologiyaning klinik asoslari. Toshkent: TDPU, 2013.
5. Amirsaidova Sh.M. Maxsus psixologiya (Oligofrenopsixologiya). Toshkent, 2019.
6. Umaraliyeva S.K. “Bo‘lg‘usi logopedlarda kommunikativ kompetentlikni rivojlantirishda ijtimoiy-psixologik vositalarning o‘rni”. // Modern Educational System and Innovative Teaching Solutions. – 2024. – Vol.1, №4. – B. 93–98.
7. Latibjonova, N. Z. (2024). NUTQIDA OG‘IR NUQSONI BOR BOLALARNING O‘ZIGA XOS XUSUSIYATLARI. Inter education & global study, (8 (1)), 157-162.
8. Latibjonova, N. Z. NUTQIDA OG‘IR NUQSONI BO‘LGAN BOLALARDA MULOQOT KO‘NIKMALARINI DIFFERENSIAL YONDOSHUV ASOSIDA RIVOJLANTIRISH (ALALIYALI BOLALAR MISOLIDA). KASB-HUNAR TA‘LIMI MUHDARIJA, 86.
9. B.Turg‘unov."DEVELOPMENT OF THEORETICAL APPROACHES TO FINANCIALCONTROL IN THE ERA OF ECONOMIC DIGITALIZATION" "International journal of artificial intelligence" jurnali Chop etilgan 2026-05-16. 1674-1677 betlar,4 bet <https://www.academicpublishers.org/journals/index.php/ijai/article/view/13534>.
10. ABDULKHAMIDOVA, G. DEVELOPMENT OF SOCIAL ACTIVE CITIZEN COMPETENCES IN HEARING DISABLED STUDENTS. СТУДЕНЧЕСКИЙ ВЕСТНИК Учредители: Общество с ограниченной ответственностью" Интернаука", 15-16.